
BÁTHORY ORSOLYA¹

Az exuláns és a fegyverkenőcs – Lányi György értekezése az *unguentum armarium*ról

A fegyverkenőcsöt (Waffensalbe, unguentum armarium, hoplokrizma) a 16–17. században a jatromágia, vagyis a mágikus orvoslás egyik igen hatásos készítményének tekintették. A Paracelsusnak tulajdonított, szimpatetikus elven alapuló kenőccsel nem a sebet, hanem az azt okozó fegyvert kellett bekenni. Úgy vélték, a kezeléssel több mérföld távolságból is fájdalommentesen meg lehetett gyógyítani az emberi testen ejtett sérüléseket. A kenőcs számos vitát váltott ki orvosi és teológiai körökben a 17. század folyamán. A diskurzus nem a gyógymód hatékonyságára vonatkozott, hanem inkább arra, hogy az esetleges gyógyulás vajon nem démoni erőknek köszönhető-e, vagyis hogy a szer a *magia naturalis* vagy a *magia daemoniaca* körébe tartozik-e. A vitába számos korabeli orvos, tudós is bekapcsolódott, mint pl. Daniel Sennert (1572–1637), Jan Baptista van Helmont (1580–1644) vagy Athanasius Kircher (1602–1680). A kérdésben az egykori gályarab, lutheránus prédikátor Lányi György (Juraj Lani, 1646–1701) is állást foglalt a maga módján. A *Diaskepsis philosophiae naturalis de unguento armario* (Lipcse, 1680) című, a természetfilozófia körébe tartozó értekezése a szerrel kapcsolatos vitában addig született írásokat és véleményeket tekinti át.

Kulcsszavak: fegyverkenőcs, *unguentum armarium*, *Waffensalbe*, Paracelsus, *magia naturalis*, Lányi György

Lázár István Dávid születésnapjára szeretettel

Az ember megjelenésével nagyjából egyidős „szupranaturális” ősi mágiát a 16–18. század folyamán, párhuzamosan az akkor kibontakozó tudományos paradigmaváltással, az ún. *magia naturalis* váltotta fel, amely a 12–13. században, arab hatásra terjedt el Európában.² A korabeli ter-

¹ A szerző az ELKH–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

² ROTHSCHUH (1978: 7–8), MAGYAR (2005: 10).

mészettudósok a részlegesen megismert természeti erők (magnetizmus, elektromosság stb.) megértéséhez a makro- és a mikrokozmosz analógiáján belül értelmezett, szimpatetikus és antipatikus hatások meglétét feltételezték, és az ezekben rejlő törvényszerűségeket igyekeztek felismerni, hogy ily módon gyakorolhassanak befolyást az említett természeti erőkre.³ Ez volt lényegében a korabeli természettudomány, a *magia naturalis*, amelyet élesen elválasztottak a démonok közvetítésével, gonosz beavatkozással megvalósuló *magia illicitától* vagy *magia daemoniacától*.⁴ A szimpatetikus, vagy magnetikus elven alapuló iatromágikus szer, az ún. fegyverkenőcs (*Waffensalbe, unguentum armarium, hoplokrizma*) is a *magia naturalis* körébe tartozott.⁵ Az *unguentum sympatheticum*, illetve *unguentum stellatum* néven is ismert mágikus kenőccsel nem a sebet, hanem az azt okozó fegyvert kellett bekenni, és az a távolba hatás (*actio in distans*) révén akár sokmértöldnyi távolságból is képes volt meggyógyítani az emberi testen ejtett sérülést.⁶ Gerolamo Cardano (1501–1576) paviai orvos, matematikus, asztrológus *De venenis* (Padova,

³ Giordano Bruno szerint a *magia naturalis* ezen aktív és passzív hatások alkalmazásának tudománya. MAGYAR (2005: 8), BACHOUR (2019: 108), BIEDERMANN (1989: 207). Az élőlények és élettelen dolgok közti szimpátia- és antipátia-kapcsolatokról, köztük a szimpatetikus elven működő gyógyporról és fegyverkenőcsről szóló 17. századi szöveggyűjtemény: *Theatrum* (1662).

⁴ BACHOUR (2019: 108). Hogy a *magia naturalis* valóban a természettudományoknak felelt meg a korban, mi sem példázza jobban, mint Giambattista della Porta (1535–1615) azonos című műve, amelyben a szerző „a természettudományok gazdagságát és finomságait mutatja be”. A mű a különféle tudományterületekre vonatkozóan tartalmaz megfigyeléseket, így olvashatóak benne földrajzi, optikai, orvosi, metallurgiai, fizikai, biológiai, kémiai stb. tárgyú obszervációk, de emellett a háztartással, a ház körüli teendőkkel, parfümökkel, kozmetikumokkal, főzéssel és a láthatatlan írással, illetve szteganográfiával foglalkozó észrevételeket is olvashatunk a műben. DELLA PORTA (1589). Athanasius Kircher szerint „annyiféle természeti mágia létezik, amennyi tárgya van az alkalmazott tudományoknak.” Idézi: STOLZENBERG (2001: 51).

⁵ MAGYAR (2015: 158). Roberto POMA ismeretelméleti megközelítéssel (vajon a gyógyulás bizonyítéka-e egy orvostudományi elmélet hatékonyságának?) vizsgálja a 16–17. században népszerű szimpatetikus, magnetikus gyógy módokat: POMA (2010).

⁶ BIEDERMANN (1989: 124–125), BACHOUR (2019: 110–111). A fegyverkenőcs hatásmechanizmusáról alkotott korabeli elképzeléseket vázolja fel Roberto POMA fentebb említett tanulmányában. A gyógyulás jöhet a betegen kívülről: a fegyverkenőcs vagy ténylegesen „távgyógyít”, vagy magára veszi a betegséget, vagyis *translatio morborum* (betegségátvitel) révén okozza a gyógyulást. POMA (2010: 602).

1553) című művében találjuk a legkorábbi említését egy, a sebbel nem érintkező, távolról ható kenőcsnek.⁷ A szer jóval ismertebb leírása és receptje olvasható a tévesen Paracelsusnak tulajdonított *Archidoxis magica* című, 1590-ben megjelent grimoárban.⁸ A *Waffensalb* összetevői a következők: koponyán termett moha (ún. koponyavirág), múmia, embervér, emberi zsír, len- és rózsaoilaj, örmény agyag (*bolus armenus*), méz és ökörzsír (*Ochsen Fett*).⁹ A szerrel kapcsolatban kibontakozó, kezdetben orvosi, illetve korabeli értelemben vett természettudományos jellegű vita csakhamar vallási színezetet kapott, amikor a jezsuita Jean Roberti 1616-os írásában tiltott mágia (*magia illicita*) alkalmazásával vádolta a fegyverkenőcsöt népszerűsítő ifjabb Rudolf Göckelt (Goclenius), aki – amint Roberti írja – a kereszténységre veszedelmes könyvében, kálvinista vallásából fakadóan terjeszti ezt az istenkáromlást.¹⁰ Végző soron a fegyverkenőcs távolba való hatása, az *actio in distans* azt a kérdést vetette fel, hogy az esetleges gyógyulás nem démoni erőknek köszönhető-e, vagyis a szer a *magia naturalis* vagy a *magia daemoniaca* körébe tartozik.¹¹ Az erről való diskurzusba számos Európa-szerte ismert orvos, illetve tudós is bekapcsolódott, mint pl. Daniel Sennert (1572–1637), Jan Baptista van Helmont (1580–1644) vagy Athanasius Kircher (1602–1680). A vitában az egykor gályarabságra ítélt lutheránus Lányi György (Juraj Lani, 1646–1701) is állást foglalt a maga módján.¹² A korponai gimnázium hajdani rektora még Nápoly előtt megszökve a ráváró további szenvedések elől, hosszas vándorlás után Lipcsében állapodott meg, és ott élt 1675-től haláláig. Mindjárt letelepedésének évében megszerezte a magiszteri, majd 1683-ban a teológiai bakkalaureusi fokozatot, nyugalomba vonulásáig a lipcsei univerzitás épületében működő *Nikolaischulében* tanított, ugyanakkor az egyetem több disputáján is részt vett *praesesi* minőségben.¹³ Az exuláns identitás fontos szerepet kapott kényszermig-

⁷ Idézi: POMA (2010: 604).

⁸ PSEUDO-PARACELSUS (1590: App. 81). A receptet ez alapján közli: MÜLLER-JAHNCKE (1993: 45). A receptet közli és fordítja: POMA (2010: 606).

⁹ PSEUDO-PARACELSUS (1590: App. 81).

¹⁰ GÖCKEL (1613), ROBERTI (1616). A fegyverkenőcs körüli vitáról: MÜLLER-JAHNCKE (1993: 47–48).

¹¹ MÜLLER-JAHNCKE (1993: 54), POMA (2010: 608).

¹² Lányi Györgyről és perzekúciós emlékiratáról ld. FABINY (1975: 260), TÓTH (2016).

¹³ FABINY (1975: 260).

rációs beilleszkedésében, a számos neve alatt megjelent lipcsei kiadvány közül többnek címlapján szerepel az „Exul”, „Exul Christi”, „τῆς ἀληθείας ἔνεκα Exul” kifejezés. Ez utóbbi olvasható annak az 1680-ban megjelent értekezésnek is az elején, amelyben a fegyverkenőcs hatékonyságát cáfolja, és amelyet tanítványa, Christian Schmer számára állított össze. A *Diaskepsis philosophiae naturalis de unguento armario* című, a természetfilozófia körébe tartozó értekezés a szerrel kapcsolatos vitában addig született írásokat és véleményeket tekinti át.¹⁴ Lányi traktátusa leginkább azért érdekes, mert a mai értelemben vett természettudományos megközelítéssel alakítja ki álláspontját az ügyben.

A fegyverkenőcs elnevezéseivel kapcsolatos, a korabeli tudományos értekezésekben kötelező „onomatológiai” fejtegetések után Lányi tudománytörténeti kontextusba helyezi témáját. Vannak olyan orvosok, írja, akik (a már fentebb is említett) Gerolamo Cardano szerinti három legjelentősebb modern kori vívmány (könyvnyomtatás, ágyú és iránytű) mellé a fegyverkenőcsöt is felvennék.¹⁵ Lányi már az érdemi cáfolat előtt a mágikus szer hatástalanságát sugallja azzal, hogy megemlíti, annak elkészítési módja és használata nem egységes a paracelsisták körében. Az antik atomelméletet feltámasztó Daniel Sennert például hatféle leírást közöl a különböző szerzőktől, közöttük van Goclenius is, aki mindjárt két receptet is publikált.¹⁶ Az egyikben az alkotóelemek: akasztott tolvaj koponyatetőjéről származó moha, vagyis az ún. koponyavirág, valódi mómia, embervér, emberi zsír, len- és terpentinolaj, végül örményagyag. *Recipe usneae concretae in calvaria furis suspensi et in aëre derelicti. Mumiae verae, sanguinis humani adhuc calentis sing. unc. I. Adipis humani unc. II. Ol[ei] lini. Terebinthini. Boli Armeni ʒii.*¹⁷ A másik recepthez erőszakos halált halt emberről származó koponyavirág (*e cranio hominis violenta morte perempti*), kandisznó-, vagy medvezsír (*adipis verris aprugni, ursini sing. unc. VI*), földgiliszta (*Lumbricorum terrestrium unc. III.*), szárított

¹⁴ LÁNYI (1680). A kiadványt terjedelmi okokból nem sűrűn idézem, online több példánya is megtekinthető. Az egyik (VD17 7:695304T): <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN791612767>, 2022. 02. 20.

¹⁵ *Tria vero sunt potissimum, quibus tota veneranda antiquitas nil par habuit teste Cardano: Typographia [...] Tormentorum bellicorum machina et Pyxis nautica [...]*. LÁNYI (1680: A2).

¹⁶ LÁNYI (1680: A3).

¹⁷ ʒii=duae drachmae. Kb. 120g. *Diaskepsis...*, LÁNYI (1680: A3). A koponyavirágról: MARGYAR (2015: 158).

vaddisznóagy (*cerebri aprugni siccati*), valamint vörös szantál, múmia, hematit (*Santali rubri odorati, mumiae et haematitis singul unc. I.*) szükséges.¹⁸ Az összetevőket zsírban kell összekeverni, amikor a Nap a Mérleg csillagjegyben van, a koponyavirágot viszont növekvő Hold idején kell leszedni, amikor az égitest lehetőleg a Vénusz házában tartózkodik, nem pedig a Marséban vagy a Szaturnuszéban.¹⁹ A kenőcs használatát Lányi György Oswald Croll *Basilica chymicája* alapján ismerteti.²⁰ Eszerint a sebet okozó fegyvert két-három naponta kell bekenni a szerrel, tiszta gyolcsban, langyos helyen kell tartani, ellenkező esetben a beteg rosszabbul lesz. További elővigyázatosság szükséges, hogy a bekent fegyver ne essen le, és ne érje hideg szél, különben, ez utóbbi esetén a sebesült ember őrzöngeni kezd (*alioquin patiens in insaniam redigeretur*). Ha szúrt sérülésről van szó, akkor előbb az annak kivédésére használt védőfegyvert, páncélt vagy pajzsot kell bekenni, attól függően, hogy az mennyire érintkezett magával a sebbel. Ez utóbbit összevarrni nem szükséges, elég mindössze a beteg vizeletébe mártott vászonnal bekötözni. A bekenés napján, annak, aki bekente a fegyvert, tartózkodnia kell a házasélettől. Lányi, pontosabban Croll leírásából kiderül, hogy mire kell a vörös szantál és a hematit – ezek segítségével lehet megállapítani, hogy a sebesült túléli-e a sérülést.²¹ Ha az izzó szén fölött felmelegített fegyverre a szantálból és hematitból készült port szórjuk, és a fegyver vércseppeket „izzad”, a beteg meg fog halni, ha nincs ez a nedvedzés, túléli.²²

Ezt követően Lányi természetfilozófiai szempontból vizsgálja a fegyverkenőcs használatát, arra a kérdésre keresve a választ, hogy a szer alkalmazása a természetnek megfelelő (*naturalis*) és megengedett-e (*licitus*) vajon. Lányi a híres gomarista teológus Gisbertus Voetiust (Gijsbert Voet, 1589–1676) idézi, aki szerint felekezettől függetlenül, pápista és protestáns hittudósok, bölcsészek, orvosok általában természetellenesnek és tiltottnak ítélték a fegyverkenőcsöt. Az ellenzők között volt többek között Daniel Sennert, Andreas Libavius, Athanasius Kircher, Bartholomäus Keckermann stb.; Paracelsus, Oswald Croll, Jan

¹⁸ LÁNYI (1680: A3–[A3v]).

¹⁹ LÁNYI (1680: [A3v]).

²⁰ CROLL (1609: 278–282).

²¹ LÁNYI (1680: [A3v]).

²² LÁNYI (1680: [A4r]).

Baptista van Helmont és ifj. Rudolph Goelenius viszont a szer mellett foglaltak állást.²³ Lányi természetesen az elutasítók táborába tartozott, egyrészt mert a kenőcs szerinte is a *magia daemoniaca* körébe tartozott, másrészt mert hatástalannak tartotta. Az előbbi állítását a kenőcs emberi összetevőinek tiltott voltával, másrészt kitalálójának, a Daniel Sennert által csak mint *Archidux Magiae* emlegetett Paracelsusnak a személyével indokolta.²⁴ Az *unguentum armarium* hatásmechanizmusát vizsgálva Lányi empirikus módszerrel, valamint deduktív (szillogisztikus) következtetések révén bizonyítja, hogy a fegyverkenőcs nem rendelkezhet a neki tulajdonított hatással.²⁵ Arisztotelész *De generatione et corruptione* című művére hivatkozva írja, hogy a fizikai jelenség (*actio physica*) akkor *naturalis*, ha van valamiféle kontaktus a jelenségben résztvevő dolgok között. Ez a kontaktus lehet *corporalis* (tényleges fizikai érintkezés) vagy *virtualis*. Ez utóbbi a korabeli atomelméletek alapján lehet *effluvia corporea*, vagyis valamiféle részecske-kiáramlások sorozata, ehhez azonban – véli Lányi – nincs meg az a határozott irányú mozgás, amellyel a részecskék eljutnának a sebhez, és a légmozgásnak kiszolgáltatva összevissza mozognának a levegőben. A másik lehetséges módja a szemmel nem látható interakciónak a kenőcsből kiinduló mágneses hatás, ez azonban nem működhet sokmértő távolságból, hiába írja Goelenius áthidaló lehetőségként, hogy a mágnesesség a *spiritus mundi* közvetítésével eljuthat a sebig. Lányi ezt röviden cáfolja: *Respondeo hunc Spiritum mundi esse fictitium*.²⁶ Az *unguentum armarium* tehát nem *naturalis*, mivel a neki tulajdonított hatást a természetben uralkodó fizikai erők, folyamatok nem teszik lehetővé. Ezt a következtetést immár beépíti abba az alaptételbe (*nullum medicamentum agit ultra vires sibi a natura inditas*), amellyel a kenőcs feltételezett gyógyhatásának cáfolatát indítja.²⁷ Első érve, hogy a szer elvileg megkülönböztetés nélkül, mindenfajta (szándékos, véletlen, szúrt, horzsol) sebre egyaránt alkalmazható. Még az orvostanhallgatók is tudják, – írja Lányi –, hogy a sérülés körülményeitől függ, hogy milyen gyógymódot kell alkalmazni, ráadásul az orvosok nem egyfajta,

²³ LÁNYI (1680: [A4r]).

²⁴ LÁNYI (1680: [A4r]).

²⁵ LÁNYI (1680: [B2v]).

²⁶ LÁNYI (1680: [B2v]).

²⁷ LÁNYI (1680: [B3v]).

hanem több, különféle gyógyszert használnak. A másik érve szintén egy negáció: nem lehetséges, hogy az *unguentum* fájdalom nélkül fejtse ki gyógyhatását, hiszen, ha más nem, hát az idegi sérüléssel járó seb esetén mindenképp vannak fájdalmai a betegnek.

Lányi ezt követően rátér a fegyverkenőcs-vitában vele ellentétes oldalon állók érveinek cáfolatára. Azt, hogy hogyan hat a fegyverkenőcs, sokan sokféleképpen magyarázták, ki a *spiritus* vagy *anima mundi* (Goclenius), mások az elme, illetve a képzelet (Helmont), megint mások a csillagok (Croll) közreműködésével magyarázták a fegyverkenőcs hatásmechanizmusát. Ezeket a platonikus, sztoikus, illetve hermetikus elképzeléseket talán meg tudják magyarázni a paracelzisták, de bizonyítani nem tudják – írja Lányi. Cáfolatában egyebek mellett rámutat, hogy Gocleniusnak a szer hatékonyságát bizonyító tekintélyi érve, miszerint számos, mindenféle babonától mentes, magas rangú államférfi és előkelő nemes ember tanúsítja tapasztalati alapon (*experientia et testimonio*) a szer hatékonyságát, nem támasztja alá, hogy ezen személyek gyógyulása a fegyverkenőcsnek köszönhető. Ezt követően több olyan mágikus gyógyeljárást (Lányi szerint, babonát) felsorol, amelyeket Goclenius orvosi tapasztalati alapon a bizonyítékok körébe sorol.²⁸

A fegyverkenőcs másik neves támogatójának, Helmontnak a felvesztésére, miszerint a készítmény összetevői természetes, az orvosi használatban engedélyezett anyagok, amelyekben nincs semmiféle ördögi jelleg, Lányi azt feleli, hogy a *res naturales* közé is beférkőzhet az ördög, amennyiben nem az Isten által rendelt módon használják az adott anyagot, ráadásul a magnetikus eljárások leple alatt ördögi és mágikus cselekmények is megvalósulhatnak.²⁹ Másrészt nem lehet indok a helytelen cselekedetekre, hogy azokból majd valami jó származik (*Non facienda esse mala ut inde eveniant bona*), mert az ördög gyakran hasznára van a testnek, de a lelket károsítja. *Quis autem nescit Diabolum saepe corpori*

²⁸ *Sed imprimis suspectam, si non desperatam facit suam causam idem Goclenius, dum has sequentes superstitiones pro experimentis medicis habet.* A babonás eljárások között szerepel a még dobogó fecskeszív megevése az emlékezet visszanyerése érdekében, vagy a köszvény kezelésére ezüst, illetve arany amulett viselése, melybe előzőleg egy hal kápét vésték stb.

²⁹ LÁNYI (1680: C).

*quodammodo prodesse eam dumtaxat ob causam, ut animae nocere eamque perdere possit?*³⁰

Helmont a szimpátiatanra alapozva a lépfene (vagy valami olyan betegség, amit a korban *anthrax*nak neveztek) okozta bőrelváltozáshoz hozzáértett zafír gyógyító hatását hasonlítja a fegyverkenőcséhez. *Sed quid hoc ad Unguentum Armarium?* – kérdezi Lányi, mert hogy a fegyverkenőcs nem természetes anyag, mint a zafír (Helmont valószínűleg az „alkímiai zafírra” gondolt), ráadásul ez, a kenőccsel ellentétben érintkezik a sebbel.

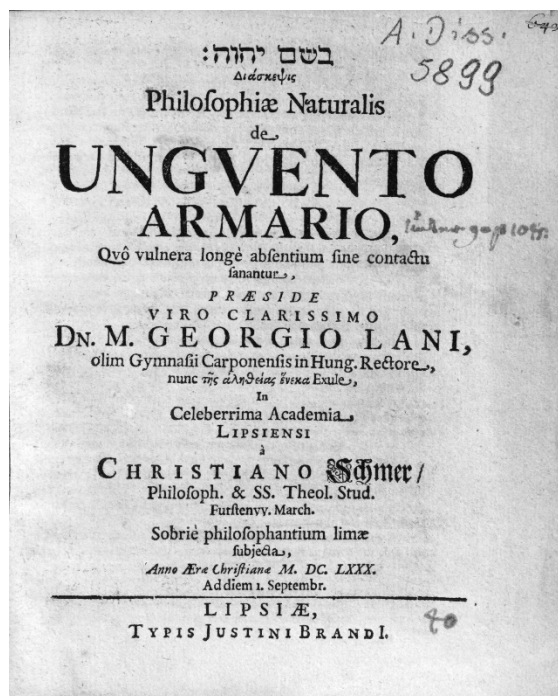
Az eddigiekből is látható, hogy Lányi több szinten is cáfolja a fegyverkenőcs hatékonyságát. Először a szer hatásmechanizmusának a korabeli értelemben vett fizika törvényeivel összeegyeztethetetlen voltát igazolja, másrészt retorikai szinten cáfol, felhasználva a kenőcs támogatóinak érvelési hibáit (hamis okozat, tekintélyi érv stb.). Mivel a *Diaskepsis* természetfilozófiai értekezés, a mágiával kapcsolatos teológiai, vagy kifejezetten felekezeti állásfoglalás nem szerepel hangsúlyosan a műben. A természeti törvényekkel meg nem magyarázható erők létezésének – Lányinál érezhetően tudománytalannak ítélt – feltételezése, (például a szimpátiatan révén), a szerző szerint általában a mágia körébe tartozik, mintha a korabeli természettudományból, a *magia naturalis*ból épp a mágiát nem látná szívesen.³¹ Lányinál a mágikus gondolkodás, a mágikus eljárások – függetlenül attól, hogy azok a *magia illicita* vagy *daemoniaca* körébe tartoznak, vagy még ha a *Szentírás*hoz kapcsolódnak is – lényegében egyenlők a *superstitio*val, azaz a babonával, a babonás cselekvésekkel. A *Diaskepsis* végére beillesztett *Corollaria*, vagyis az értekezés tételeiből levont végső, gyakorlati következmények rövid összefoglalása, illetve a babonásra felhozott további példák (amulettek, a Biblia babonás használata, a név- és számmissztika) is ezt igazolják.

Amuleta et remedia contra telam vulnera et sanguinem superstitione non carent. [...] Vana est Judaeorum opinio, qui dicunt *Psalmum CXLVI*, prodesse, ne quis gladio vulneretur. Sic et detestandus error est eorum Pseudo Christianorum, qui vel *Evangelium Johannis* literis

³⁰ LÁNYI (1680: [Cv]).

³¹ MAGYAR László András többször hangsúlyozza könyvében, hogy a *magia naturalis*ból sarjadtak elő a későbbi természettudományos (kémia, fizika, élettan stb.), matematikai és műszaki diszciplínák. MAGYAR (2005: 12).

rubris depictum collo ad bombardarum ictus et ensium vulnerationes profliganda suspendunt, vel certis quibusdam characteribus et horrendis vocabulis quosvis curare morbos praesumunt. [...] Figurarum et Quantitatis nulla est efficacia.³²

Felhasznált irodalom

- BACHOUR 2019 N. BACHOUR, *Die Rezeption der Waffensalbe und des sympathetischen Pulvers im Osmanischen Reich des 17. Jahrhunderts*, *Mediterranea. International journal for the transfer of knowledge*, 4 (2019), 107–140, <https://doi.org/10.21071/mijtk.v4i0.11493>.
- BIEDERMANN 1989 H. BIEDERMANN, *A mágikus művészetek zseblexikona*, Viola J. (ford.), Budapest, 1989.
- CROLL 1609 O. CROLL, *Basilica chymica*, [Frankfurt], [1609].
- DELLA PORTA 1589 G. DELLA PORTA, *Magiæ naturalis libri viginti, [...] in quibus [...] scientiarum Naturalium divitiæ et delitiæ demonstrantur*, Neapoli, 1589.
- FABINY 1975 FABINY T., *A gyászévtized evangélikus emlékirói*, *Theologiai Szemle*, 9–10 (1975), 258–264.
- GÖCKEL 1613 R. GÖCKEL, *Tractatus novus de magnetica vulnerum curatione*, Frankfurt, 1613.

³² LÁNYI (1680: [C3v–C4]).

- LÁNYI 1680 LÁNYI Gy., *Diaskepsis philosophiae naturalis de Unguento Armario, quo vulnera longe absentium sine contactu sanantur*, Lipcse, 1680.
- MAGYAR 2005 MAGYAR L. A. (szerk., ford.), *Magia naturalis*, Budapest, 2005.
- MAGYAR 2015 MAGYAR L. A. (vál., bev., jegyz.), *Medicina illuminata: felvilágosodás kori orvostörténeti szöveggyűjtemény*, I. rész, 17. század, Budapest, 2015.
- MÜLLER-JAHNCKE 1993
W.-D. MÜLLER-JAHNCKE, *Magische Medizin bei Paracelsus und den Paracelsisten: Die Waffensalbe*, in: P. Dilg – H. Rudolp (Hrsg.), *Resultate und Desiderate der Paracelsus-Forschung*, Stuttgart, 1993, 44–55.
- POMA 2010 R. POMA, *L'onguent armaire entre science et folklore médical: Pour une épistémologie historique du concept de guérison*, *Archives de Philosophie*, 73 (2010), 601–613,
<https://doi.org/DOI.10.3917/aphi.734.0601>.
- PSEUDO-PARACELSUS 1590
PSEUDO-PARACELSUS, *Archidoxis magica*, in: J. Huser (ed.), *Zehender Theil der Bücher und Schrifften [...] Paracelsi*, Basel, 1590, 67–138.
- ROBERTI 1616 J. ROBERTI, *Tractatus novi de magnetica vulnerum curatione, auctore D. Rodolpho Goelenio, med [...] brevis anatome [...]*, Leuven, 1616.
- ROTHSCHUH 1978 K. E. ROTHSCHUH, *Iatromagie: Begriff – Merkmale – Motive – Systematik*, Opladen, 1978.
- STOLZENBERG 2001 D. STOLZENBERG, *The Great Art of Knowing: The Baroque Encyclopedia of Athanasius Kircher*, Stanford, 2001.
- Theatrum 1662 *Theatrum sympatheticum auctum, exhibens varios authores. De pulvere sympathetico [...] et de Unguento Armario [...]*, Nürnberg, 1662.
- TÓTH 2016 TÓTH Zs., *Persecutio decennalis: az evangélikus perspektíva lehetőségé – Lányi György példája*, in: Bitskey I. et al. (szerk.), *In via eruditionis. Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére*, Debrecen, 2016, 423–437.

The Émigré and the Weapon Salve – György Lányi's Dissertation on the *Unguentum Armarium*

In the 16th–17th centuries, the weapon salve (Waffensalbe, unguentum armarium, hoplokrisma) was considered to be one of the most effective iatromagical preparations. The weapon salve attributed to Paracelsus was claimed to be a cure for the healing of wounds at a distance (actio in distans). On the basis of sympathetic powers, the salve supposedly could heal a wound in a painless manner. The alleged cure was widely discussed in medical and theological circles in the 17th century. The disputes did not revolve around the efficacy of the ointment but rather concerned whether the possible wound-healing was due to demonic forces, i.e. whether the weapon salve belonged to magia naturalis or magia daemoniaca. A number

of well-known physicians and scientists of the time also joined this discourse, such as Daniel Sennert (1572–1637), Jan Baptista van Helmont (1580–1644) or Athanasius Kircher (1602–1680). György Lányi (Juraj Lani, 1646–1701), the one of the galley-slaves priests, Lutheran émigré also took a stand on the issue. His treatise, Diaskepsis philosophiae naturalis de unguento armario (Leipzig, 1680) reviews the writings and opinions that had emerged in the debate on the weapon salve up to that time.

Keywords: weapon salve, *unguentum armarium*, *Waffensalbe*, Paracelsus, *magia naturalis*, György Lányi